

ANG HAYA NI TASYO

“...strictly fiction, utterly fantastic and incredible...”—**Manila Mayor Arsenio Lacson on Pascual B. Racuyal** when the latter invited him to be his running mate in the 1953 presidential election

“UNSA na pud kahay ikasulti ni Tasyo aning kahimtang tas Pilipinas sa?” pangutana ni Nang Ludy samtang nangabri sa iyang tindahan sa sayong buntag. Dunay naghilak sa TV, usa ka mananagat sa may Ayungin kay giimbargohan og pipila ka bandihadong kuha sa *coast guard* sa China. Mora kuno’g nakaminos na gyud og maayo nila ang nagsakmit sa mga isda nga mga navy sa insik, pwerteng hingos intawn sa iyang sip-on.

“Aw, mahutdan ba gud to’g ikasulti,” tubag pud ni Nong Loloy, ang bana ni Nang Ludy, samtang nagplastar sa mga garapon sa mga dulsing ininsik sa atubangan.

Sa tinuod lang, duha na ka adlaw nga wala magpakita si Tasyo sa tindahan. Gikahibung kini ni Nang Ludy kay wa man gyuy sipyat nga modimdim kinis tindahan—udto usahay magsugod na, apan labing siguro og talisawp na ang adlaw, mobutho dayon ni. Usahay magtingsi nang daan; usahay pud aburido’g buot. “*Kini gyung kongresong animal!*” ug dayong kulismaot sa iyang nawng. “*May ra, na-ombudsman lagi!*” ang dako niyang ngisi. Usahay pud, magluha, “*Hiabtan ko pa kaha nga moharuhay ning kahimtang ta?*” Ingon niana ang sinugdanan, pero inig tuhop sa Tanduay, lagmit, mag-ininglis na. “*Non-entities!*” niya pa ngadto sa kon si kinsa man

iyang kainom. Mao pud ni ang timailhan nga angay na siyang ihatud sa iyang payag duol sa may bakhawan nga bahin ning gamayng isla sa Sigay.

“Matay pa, madungog man gyud iyang hagok sa tibuok Sigay! Labang pa tingali ngadtos Takubo!” ang kanunay nga panugilon ni Inting, iyang suki nga kaatbang sa tagay. Mas dugay siyang mahubog kay ni Tasyo, maong siya kanunay ang makahatud niini sa balay. Katuluon tingali iyang edad sa edad ni Tasyo, mao nga mas lig-on siyag panuhod ug taas-taas pag lahutay. Siya pud ang kanunay ikakuyog ni Tasyo sa panagat sa kadlawn, siya pud ang tigduyog sa gitara kon mogana’g kanta ang tigulang. Labaw sa tanan, si Tasyo ang nagtudlo niyag ininglis sa dihang nanguyab siya niadtong anak og adunahan sa mas dakong isla sa Takubo. *“My country is as boundless as the sea, my love as deep!”* Mao kadto ang gitudlo ni Tasyo kaniya samtang magtunol kuno siya og usa ka kilong tamarong, ug niagik-ik man gyud ang dalaga nga si Jingle, ang anak sa tag-iyag bodega sa sopdrinks sa kaislahan sa Jetafe. *“Nalabayan gyud nuon ko’g litro sa amahan, Noy!”* naghangos siyang misugilon ni Tasyo sa iyang pagpauli. *“Matay pa, nagbilin man gyud og taga ang imong ininglis, Noy Tasyo. Nismayl siya, Noy, igo na to nako! Pwede na kong mamatay, noy!”* Ug pwerteng pangatawa nilang duha.

“Dong, Inting, sahi ra ning mamatay tungods gugma sa? Ako, dong, lahi nga matang sa gugma ning akoo.”

“Yati ra, kamao diay ka mahigugma, Noy Tasyo?”

“Kalain ba sab nimo manulti, Dong Inting. Magsakit man sang bulog ko. Kung di pa ko kamao mahigugma, Dong Inting, di na tingali ko molaom pang malipay ning kalibutana!”

“Gugmang naglaum diay na, Noy?”

“Maingon ta. Mora gud og ikaw, sigeg laum, masmaylan lang gamay, andam na dayon mamatay. Pastilang gugmaha gyud nuon! Aw, hinuon, nimo pa, nagdagan-dagan ka paghata’g labay og botilyas amahan! Hahahaha!”

Lima ka gagmayng isla ang kasikbit sa mas halapad nga isla sa Takubo: Sigay, Kuhol, Tudlo-Datu, Saang ug Imbaw. Way labot sa Takubo nga labaw’g libo ang namuyo, dul-a’g gatosan pud tingali ka pamilyahan ang namuyo matag gagmayng isla. Si Noy Tasyo lumad taga Takubo, apan midayo diris Sigay kay gipabuthan kinig pusil sa armadong tanod ni Duro, ang kapitan del baryo sa Takubo nga manghud ni Tasyo. Sa katabian kuno ni Tasyo, maayong bukotan kinig pukot ug ihigot sa usa ka toniladang bato unya ihagbong sa lawud, ipakitkit sa mga pating. Nagduda gani ang mga tawo og tinuod ba gayud ni silang managsuon. Swerte ra pud si Tasyo nga gidawat kini siya sa mga Sigaynon. Nabantayan nilang lantip ug pangisip ug halapad og kaalam ang tigulang ug lagmit dunay mahagpat ang mga batan-on nga pagtulonan gikan niya. Bisan tuod og usahay duna ni siyay kapungot sa mga tawo, mopatigbabaw man hinuon ang iyang kaayo. Hinuon, inig sawp na sa adlaw ug sugod sa labing unang yarak ni Tasyo sa ilimnong makahubog, ipalayo na ang mga bata kay manggawas na ang mga balikas ni Tasyo. *“Kamong tanan naglukdo’g bulbol! Non-entities!”*

“Sulayi kuno’g adtos Tasyo sa balay, Dong Inting, og nag-ginhawa pa ba to,”
aghat ni Nang Ludy.

“Bitaw, dong, adtoa, basin nasakit to,” dugang pud ni Nong Loloy.

“Sige, Nang, Noy, kay nahibong pud baya ko,” tubag ni Inting.

Sa masigkatumoy ining isla sa Sigay mao ang satelayt nga barangay hall ug ang balay ni Tasyo—sa sidlakang tumoy mao ang opisina ni Konsehal Dulpho Adurno nagbarog, usa ka gamayng bunggalo nga binantayan og napulo ka iro. Gituyo nga gilikay kining mga iroa sa dihang nag-operasyon sa anti-rabies ang beterenaryo sa lungsod. Hadlok gyud tinuod ang si kinsa may nagtinguha manglungkab sa gamayng bunggalo. Sa kasadpang tumoy usab nahimutang ang payag ni Tasyo, taliwa sa bakhawan. Og ngano pud sa bakhawan siya nagtukod og payag, pangutana makausa ni Inting kaniya, mitubag pud si Tasyo: *“Ang-ang mama’a, ang-ang dagat ning bakhawan, Dong. Pasabot ani, Dong, bag-ong adres! Wa pa manumirohis taga-census!”*

Laspag na ang bandilang Pilipinhon nga gibaranda ni Tasyo atubangan sa iyang balay (Hinunon, ni Tasyo pa, *“Di ni balay, kampo kini!”*). Gituyo niyang ipa-ibabaw ang puwa kay, niya pa, wala pa nahuman ang dakong kumbate sa nasud. *“Wala pa nato makab-ot ang insaktong posisyon ning bandilaa, Dong! Lain pay ato, maayo man gyud ka mo-litiring, Dong Inting, guntingi unya kog tulo ka letrang K, Dong. Maghimo kog laing bandila.”*

Abli ang pultahan ni Tasyo, apan walay nadungog nga kasikas si Inting.

“Noy? Noy Tasyo! Ayooo!”

Apan kahilum lang ang mitubag kang Inting.

“Noy, tagay ta, Noy!”

Walay mitubag, ug mitikang na lang si Inting og pipila ka ang-ang sa hagdan paingon sa bantawan. Misulod na lang kini siya sa balay ug kay wala man ang tigulang didto, milahos siya sa may kasilyas luyo sa payag. Didto niya hikit-ing naglingkod si Tasyo nga daw natulog sa iyang “trono.” Nahinumdom lang siya sa gisulti sa tigulang makausa nga bation ra kuno siya og pagkagamhanan kon malibang. Og tungod lagi kay kining tigulang na siya, malaktawan na og pipila ka adlaw sa di pa siya mahibalik sa iyang “trono,” daw nakuhaan na kuno ang iyang gahum, partaym na lang kuno siya nga hari. *“Ambot kaha nga karon nga tigulang na ko, morag manggiuwawon na man ning lubot ko, Dong,”* sulti pa ni Tasyo makausang higayon sa ilang panagtagay.

“Noy, okay ra ka?” tawag pa ni Inting ngadto ni Tasyo, apan wala molihok ang tigulang. Giduol kini niya ug misampit pag-usab, “Noy? Noy?”

Sa iyang pagduol, natataw niya nga pwerte nang luspara ni Tasyo. Gibati siya og kulba. “Noy?” Apan wa na motihol bisan gamay si Tasyo. “Noy!!!”

MATUD pa ni Konsehal Dolpho Adurno, iyaha na man kunong gipahibalo pinaagi sa text si Kapitan Duro nga namatay iyang igsuon.

“Wa man gyuy tubag,” sulti pa sa konsehal sa mga tawo nga nagpundok sa tindahan ni Nang Ludy.

“Morag wala na man gud nis Tasyo angkonang igsuon sa kapitan gud, konsehal,” tubag pud ni Nong Loloy.

“Mao na ni ron. Kita na gyud ani ang mosalo sa panginahanglan sa iyang haya’g lubong,” ni Konsehal Dulpho pa.

Miuyon ang mga tawo sa konsehal. Nila pa, mahimo silang mag-amot para ipalit og tabla para sa lungon ni Tasyo.

“Ako lay panday,” ang tubag ni Inting. “Kining sakit sa akong dughan, ipangdukdok ko na lang nig lansang.”

“Asa man pud ka mangitag lansang, Dong Inting?” pangutana ni Konsehal Dulpho.

“Pwede nato langkatan og lansang ang imong opisina, konsehal?”

Igo lang mitutok si konsehal kang Inting, ug miginhawa og lawm. “Apan dili mahimo nga dili nato siya dad-on ngadtos Takubo. Kinahanglan siyang ilubong sa menteryo didto, ug mas labawng importante nga ang mismo niyang igsuon ang mopalubong niya,” ni Konsehal Dolpho pa.

“Aw atong ihatud gud, konsehal,” tubag ni Inting.

Igo na lang namati ang mga silingan kanila ug nagyangoyango. Madungog nimo ang mga “bitaw” ug “sakto” nga gihunghong lang. Nila pa, dako pud baya sila og utang kabubot-on ni Noy Tasyo. Dako kini’g natabang sa isla bisan tuod sa kapalahubog niini. Kang Tasyo nila hikat-uni pananglit ang mga maayong pamaagi sa pamukot, and pagbutang og mga kagingking sa kawayan ngadto sa ilawm sa dagat aron lang kaitlogan sa mga kaisdaan, ang pag-gamit sa *solar* aron pud duna silay kuryente ug makagamit na sila og selpon. Hinuon, wala na pud sila motuo niadtong sugyot nga ipa-aircon kunos tiguwang ang tibuok isla. Lagmit, agis kahubog ra to ni Noy Tasyo.

GIDAGINOT ni Inting ang mga salin nga tabla gikan sa mga kahon sa buwad aron lang mahitsurang lungon alang kang Tasyo. Duna say mga parte sa bungbong sa balay sa tigulang nga mahimo pang isalog sa iyang lungon.

Mubong tawo si Tasyo ug dili kaayo kalas og tabla. Mahimo ba kahang maglanay og panit sa gisaw aron ikadapat sa tabla, pangutana ni Inting sa kaugalingon. Yawat na lang mosinaw-sinaw pud ning kaskuha, matago ang mga ulok-ulok nga gidrowing sa mga batang sipat ginamit ang uling. Nakahunahuna hinuon si Inting nga gamiton ang laspag nga bandila aron iputos sa lungon.

“Ato nang ipahiluna si Tasyo, Noy Loloy,” hangyo ni Inting.

“Biliba nako nimo mohimo’g lungon, Dong Inting,” ni Nong Loloy pa.

“Ngano diay, Noy?”

“Na-asimbol gyud tinuod nimo ning tanan bisag lain-lain og kolor. Morag mobagay ra gyuds pagkatawo ni Tasyo.”

“Haha. Mora na lang pud og gituyo, Noy. Pero sakto ka, morag angayan ra pud isulod si Tasyo ining lungona.”

“Magtan-aw bitaw ko ani, Dong, morag sama ka banha sa tiguwang...Noy, noy, pwera hisgut lang ha.”

Ug nangatawa silang duha.

“Ok ra nis Noy Tasyo, Noy Loy. Mosukol ra nig komedya.”

“Mao bitaw akong gibiliban atong tawhana, Dong. Maglibog na lang ta og hain siyang dapita seryuso ug kanus-a pud siya nangomedyas.”

“Hahaha. Ayaw na lang ta, Noy Tasyo pay imo.”

“Pero dunay mga butang, Dong, nga seryuso gyud to siya.”

“Bitaw, Noy, para nako, di man siguro to komedya nga gusto siyang mag-presidente sa Pilipinas.”

“Hahahaha. Kinsa man puy motuo adto niya, Dong?”

“Bitaw, Noy, unsa kaha og ilubong nato siya nga morag presidente?”

“Yati ra! Unsay nahunahunaan nimo, Dong?”

Magpabuto tag dinamita, Noy Loloy. Pero, una, puston tas bandila iyang lungon. Inig tabok na nato ngadtos Takubo, ikarga nato sa pambot ni Konsehal Dulpho kay mao kadtoy labing dakong pambot dinhis isla. Dunay magbarog sa pambot daw mga gwardiya. Gikinahanglan, magsul-ob tag barong ug ang mga babaye, magsul-ob pud og kanang morag kinaraan bitaw, Noy? Maglaray ang tanang pambot ug sakayan sunod sa pambot ni Konsehal. Inig arya na nato ngadto sa dagat, magpabuto dayon ta og dinamita, iwara-wara ta ang bandila.

Pwerteng kahimuot ni Nong Loloy sa gisugyot ni Inting.

“Gihimo nimong bayani si Tasyo, Ting!”

“Para nako, Noy, hero si Noy Tasyo,” tubag ni Inting.

“Matay, Dong, morag sumusunod kang Tasyo da.”

“Layo ra, Noy. Pero basin dunay bahin nga gusto kong mahimong Tasyo.”

“Pagkadakong inosente ba nimo, Dong Inting. Maora kag bolinaw nga nakigbugnos balyena, kon motuo man gani kas gipanulti ni Noy Tasyo, pwera hisgut

lang. Taga-isla ra ta, gagmayng tawo. Tan-awa nang atong sakayan, gamayng unos, magkatuwad-tuwad na intawn tag balanse, dayong kasiak sa atong katig. Wa tay dag-anan, Dong. Ang atoa na lang ani nga mabuhi ta matag adlaw, makaginhawa panagsa nga makatumar og gamayng serbesa. Igo na kana, Dong.”

Mihilom na lang si Inting. Nahinumdum siya niadtong usa ka hapon nga nangasaba ang hubog nga Noy Tasyo kang Nong Loloy: *Pesteng yawa! Unsay makontentos diyot ba? Nga malipay na mo sa mga ginagmayng butang? Nga mabaw ra mog kalipay mga taga-isla? Mao kana ang klase sa pangisip nga ampay sa mga gamhanan ug adunahan! Nga kitang mga uyamot, malipay na lang sa ginagmay, nga makontento na lang tas mumho. Wa nay laing ignorante pa ana? Wala nimo hikiti ang tinud-anay nga rason kon nganong uyamot ka gihapon, Loy?! Wala?! Uyamot ka kay wala nimo mabasa ang dakong inhustisya sa imong palibot, sa mga pagpanglupig sa mga susama kanato! Samtang naglangoylangoy kas mabaw nimong kalipay, tua nagpaharuhay sa ilang mansyon ang mga gamhanan ug adunahan, mga politikong kawatan! Busa, sabta nga delikado kana nga matang sa pangisip nga igo na lang ang diyot, kay labing siguro, daw sama ra ka nga wala nagpakabana sa dakong inhustisya ning katilingban ta, nagpaturatoy ka na lag yarok sa imong tuba samtang gadimdim pud silas tag-nilibo nilang bino! Malipay nas diyot? Loslos nimo, Loy!*

Nakahukom sila nga i-arya nila si Tasyo sa Takubo sa kadlawn sa sunod adlaw. Dili kini mahimong madugayan kay basin mobaho. Wala ra ba silay mga gamit aron ma-embalsama ang patayng lawas ni Tasyo.

DUHA ka tudlo sa kahayag ang mituyhakaw gikan sa panganod sa sayong kadlawn. Mora ba og gikuhit sa adlaw aron pukawon ang nagdamgo pang kalibotan.

Nahaputol ang pagpanghuyatid ni Inting daplin sa baybayon sa dihang nabantayan niya ang halapad kaayong hunasan nga nagpataliwa sa Sigay ug Takubo. “Pastilan, guba ang plano!” niya pa sa kaugalingon. Dili mahimong isakay sa pambot ang lungon ni Tasyo kay labing siguro mangaharos ang makina niini kon pugson.

“Kadto na lang kahang barutong gamay nako, Dong Inting,” sugyot ni Nong Loloy.

“Di mada, noy, uy. Abtan ta’g siyam-siyam, mas maayo pang aswaton na lang si Noy Tasyo,” ni Inting pa.

Niining puntoha, nagsingabot ang mga tawo nga tuod nagsul-ob gyud og pormal nga mga beste. Dunay nagbarong, sama in Konsehal Dulpho. Si Nang Ludy nagpagawas pud sa iyang kinakusgang sinena, kadtong binordahan og bulawan, niya pa. Ang maestra sa Day Care nagsul-ob pud og daw asawas presidente.

“Ridi na mong tanan?” pangutana ni Nang Ludy sa mga tawo.

“Andam og tagana!” tubag sa usa ka taga-ista. “Mabuhi si Noy Tasyo!”

“Mabuhi!”

Nauyunan nilang tanan nga dayungan na lang ang lungon ni Tasyo sa ilang pagtabok ngadto sa Takubo. Total hunasan man, baktason na lang nila nga magsunod sa giyayongan nga lungon ni Tasyo, apan dunay pipila kanila nga maglakaw kilid gayud sa maong lungon daw mga gwardiya sa bayani.

Sa pagtaak sa nahimong prosisyon sugod sa baybayon, mipaka dayon ang labihan ka kusog nga dinamita, gisundan dayon kini og pipila usab ka pagpaka sa lain pang mga pabuto.

“Mabuhi si Tasyo!” syagit ni Inting.

“Mabuhi!” tubag usab sa katawhan.

Naglagiting ang adlaw ngadto sa panit sa kadagatan. Taga-tuhod ang tubig, apan solido ang ilang mga lakang, daw wala matandog sa ginagmayng hapos sa balud. Dunay dagkong bandila nga puwa, dunay mga letrang KKK, kadtong gipalitiring ni Tasyo kang Inting.

Nahalingi si Inting sa may kasadpang bahin sa mga kaislahan ug mipahiyum kini. Duna siyay nahinumduman nga usa ka higayon samtang nagtagay sila sa tigulang:

“DONG Inting, ang kaalam ug gahum sa tawo masukod ra nimo sa iyang ilimnon,” ni Tasyo pa.

“Yati ra, Noy.”

“O, dong. Sama pananglit kining Remy Martin Louis trese. Kining dunay talagsaon nga botelya.”

“Suhitoha gud nimo, Noy.”

“Ako pa, dong. Kahibaw gani kog pila ka buok bulbol ni Imelda Marcos!”

“Pila, Noy?”

“Ayaw gani kog hagita, dong. Balik tas ilimnon.”

“Sige, Noy.”

"Fine champaign cognac na, Dong. Kahibaw ka mospiling?"

"Lisura ana, Noy."

"Aw kay maniac ray nahibaw-an gud nimo. Kahibaw kag tagpila?"

"Wala gani ko kahibaw sa spiling, presyo na ba?"

"Nahibaw ka ba'g pilay nagasto anang Day Care Center nato diris isla?"

"Wala, Noy."

"Kapin sa milyon, dong. Mao nay presyo sa Louis trese."

"Kamatay. Monindot atong tingog ana, Noy?"

"Di man, Dong. Pero pangutan-on ta ka, unsa may storyaan kung makainom ka ana?"

"Unsa man, Noy?"

Nagdrama si Noy Tasyo. Iyaha kunong gipaluagan iyang kwelyo bisan tuod og nagkamisin ra ni'g gisiong Island Paints nga pinaskuhan sa igsuon niyang kapitan del baryo duha na ka tuig milabay. Pinakunot dayon iyang agtang og miingon, "Uh, well, I should not consider any merger anytime soon. I am doing well. In fact, I will buy that island, which is to say, let's give a terrorism pretext or a war-against-drugs narrative to drive those islanders away."

Pwerteng katawaa ni Inting, diryot ning matuwang sa bangko. Mao pa kadto ang higayon nga nadungog niya si Noy Tasyo nga morag di ingon nato.

"Mao kana, dong," ni Tasyo pa, og mitutok kini ngadto sa kadagatan.

"Ok ra ka, Noy? Hahahaha"

"Kung makig-inom kag presidente, dong, tagayan nimo siya og master blender nga Walker and Sons."

“Unya tagpila, Noy?”

“Ngano gani tong nahaundang kag tunga sa Sugbo?”

“Di makaya ang gastoan, Noy.”

“Lagmit ang gastoan nimo sa tibuok pagtungha nimo sa kolehiyo.”

“Ah, yati ra? Kamahala ba gud diay? Butbot kaayo ka, Noy, uy!”

“Moingon dayon kas presidente: Mr. President, I am looking at Tañon. Og makasabot na dayon ang president, Dong. Ugma, mapirmahan na sa DENR ang imong permiso nga mosuyop og lana ngadtos kadagatan sa Tañon,” ni Tasyo pa.

“Ngiga gud, Noy.”

“Aw pwerteng ngilngiga. Kining mga datu ug politiko, dong, hugaw pa nis barawan. Aw, maayo pang tabugok ug nukos kay lami pang kilawon.”

“Barawan, nukos, tabugok. Unsa man gyud, Noy?”

“Mao ra nang animala. Himugwak og ata. Maapikihan gani ni sila, dayong bugwak og ata!”

“Haha palubog diay, Noy?”

“Ug palahubog pud!”

“Unsay sunod, Noy?”

“Ug ordinaryong gabii hinuon, samtang mamirmas papeles ning presidente, magmantinir lang ni og Johnny Walker Blue. Moingon dayon sa ginsakpan: O, napirmahan na nako ang appointment sa imong asawa ha.”

“Imnunon sa palakasay diay, Nyor?”

“Aw maingon ta, Dong.”

“Sunod, noy?”

“Kining Jack Daniels, dong. Mao ni ang Tanduay sa mga gagmayng drug lord, dong. Magpulutan dayon ni sila og Hungarian sausage.”

“Unsa may storyaan, Noy?”

Pinahimas-himas dayon si Tasyo sa iyang bungot ug miingon: “Kinis Jaguar, nganong naghagbong ma’g bulito sa Nasingin nga atoa man na? Kutob ra siyas Pandanon, iyaha na gud nang Sugbo. Pagkabuayahas animal. Sudlan na pud niyang Mindanao? Ipatigbas nuon nako siyas moros!”

“Ipagaid sa bakhawan, Noy! Yawa. Inilogay diays teritoryo, Noy Tasyo?”

“Aw, inig tuhop sa Jack, Dong, maninuod man gyud. Magplano dayon og all-out war.”

“Sangpot gyud diays pinatyanay ning Jack, Noy?”

“Aw paimnon nya tika og Jack puhon, Dong, og makakwarta ko. Suguon lang nya tika og kinsa akong ipapatay.”

“Kanus-a pa kaha na, Noy? Kay andam ko mopatay para nimo.”

“Ayaw na lang, dong. Mamingaw man gyud ning politikas Pilipinas og mahurot nimo silag patay. Anhi tas beer. Kining Pilsen gyud nuon, ampay nis karaang manginumay. Mapulis ka man o marebelde o maaktibista. Ug bisan pag asa ka nga hut-ong sa katilingban nahasuksok, usa ra ang storyaan.”

“Unsa man, Noy?”

“Kon dili Asin, Queen, dong. Magsunod man gyud og kaskas sa Bayan Kong Sinilangan ug Bohemian Rhapsody. Mora man gyud tag tahur nga mo-analisar sa kahulogan sa mga kanta: “Taga-Cotabato man gud nang Asin! Ang Bohemian, awit

nas mga rebeldehon!’ Ansoon an so port. Pastilan, way kalainan. Ma-propesor ka man o ma-SPO1.”

“Nganong ingon ana man, noy?”

“Usa ni sa mga butang diin patas tang tanan. Way gipili ang tama niini. The grand leveler, Dong.”

“Di ko motuo nimo anang dapita, Noy.”

“Dong, nakaadto ba kas Madrideojos sa may Bantayan didtos tumoy sa Sugbo?”

“Wa, noy. Ngano diay?”

“Didto ka kakitag mga mananagat nga bronsi’g buhok nga pwerte makayarok og Pilsen! Matay pa, dong, tagsa ka Grande ang iyarak! Gani, dong. Ang konsumo sa serbesa sa Madrideojos, mas labaw pas konsumo sa tibuok Bohol, dong! Ingon ana ka banggiitan ning mga mananagat sa Madrideojos!”

“Ah, yati ra, noy!”

“Aw kamao ba gud kong manghambog, dong?”

“Wa pa ko kadungog nanghambog ka, noy, uy,” ug nanglad-ok si Inting.

“Anhi tas Red Horse, Dong....” Apan kalit nahilom si Tasyo.

“Noy?”

“Red Horse tong ilang giinom, Dong.”

“Kinsa, Noy?”

“Kadto sila...”

“Kinsang silaha, Noy?”

Kalit mitulo ang luha ni Tasyo, apan wala gayud kini matarog daw bato kining naglingkod ilawm sa Talisay.

“Komunista kuno ko, Dong. Maong gipik-ap ko nila usa ka lawm nga kagabhion kaniadto. Matag balibad nako nga wala koy kalibotan sa ilang gipangutana nako og hain nas Ka Pulahanes, bugwakan kos Red Horse sa mga animal. Giuran-uran na lang ko nila’g dapog, Dong.”

“Kinsa to sila, Noy?”

“Mga intel sa military, Dong.”

“Grabeha gud diay, Noy. Unsa nang intel, Noy?”

“Mangamangay nas military, Dong. Pero bitaw, gitagayan ra man pud ko nila madugay.”

“Kuyawa gud, Noy.”

“Nagmahay man to sila sa ilang kahago sa pagdakop nila nako.”

“Ngano man pud, Noy?”

“Joker ra kuno ko, Dong. Wa sila mahibaw nga kampiyon kos boksing kaniadto, Dong. Gikulata nakos Ali kaniadto, Dong. Maayo na lang sparring ra to, kay og tinud-anay pa, world famous na ko, Dong.”

“Ahh, moyawa pud nang storyaha. Aw hinuon, Noy, hagdon man gani nimo og sumbagay ang tabili sa may lubi.”

“Aw lahi pud nang storyaa, dong. Lawm-lawm among dumot adtong animal,” ug dayong naghinuktok kadyot si Tasyo. “Anhi tas Kulafu, dong.”

“Paborito man nang Konsehal Dulpho, noy!”

“Natural! Kay naningkamot pa man intawng makasyapol tong tiguwanga. Palig-ons tuhod, Dong Inting. Kani laging ma-edaran na ta, dong, mangita man gyud tag palig-on gamays tuhod. Mao nay tuyo sa Kulafu, dong.”

“Makalig-on diay nas tuhod nang Kulafu, nyor?”

“Mao nay akong nahibaw-an, dong. Sa kadugay na nakong suroy-suroy sa atong kaislahan, dong, ma-Luzon man, ma-Mindanao man, ma-Visayas man, mao ni ang kinaham kaayo sa mga mamumuo intawn, dong. Kana bang hago kaayo sa konstraksyon, sa mga umahan, sa mga pabrika. Manglapoy intawn ilang kalawasan human sa tag-napulo ka oras nga kumbate sa panarbaho. Mora ra bag dagkog sweldo, paita. Mohapit ni silas tindahan, dong, mosyat og Kulafu para lang intawn duna pay kusog inig abots panimalay. Makaharong pas mga anak ug labi na gyud sa asawa.”

“Alang diay nas mga bayani sa patigayon, noy?”

“Yati, brayt man pud diay ka gamay, Dong Inting.”

“Nakat-on ra ko nimo, noy.”

“Inig abot sa tuba, dong, matay pa, malubog na gyud ang istorya.

“Kay ngano man, noy? Unsa may istoryaan og tuba nay imnon?”

“Aw kung dili abat-abat, dong, tae. Pwerteng baho!”

“Pwerte diayng batia, noy?”

“On the contrary, dong, pwerteng ngilngiga nas inistoryaan. Maghisgot na’g ungo-ungo. Kadtong silingan nga way gawas-gawas, aw maingnan gyung ungo! Kana ganing maghisgot og di ingon nato nga mora rag silingan? Ingon ana, dong.

“Bitaw, Noy, bisag unsa pay imnon ug asa man gani moabot ang istorya, adto man gyud gyapon na mosampot sa tae.”

“Sakto gyud ka, Dong. Pero kining politiko, Dong, pagsugod pa lang, tae nay hisgutan.”

NAGKADUOL na ang prosisyon sa Takubo sa dihang naklaro ni Inting nga adunay daghang tawo nga nag-atang sa may baybayon. Gani, makita niya nga si Kapitan Duro ug ang mga tanod niini mao ang nag-atang sa atubangan gayud. Lagmit dunay nagpahibalo kanila nga pupadulong na ang prosisyon nga naghatud ni Noy Tasyo. Tingali mao na ni ang higayon nga bisag patay na tuod si Tasyo, and iyang igsuong kapitan nakaamgo nga pamilya gayud niya gihapon si Tasyo ug sugo sa saktong pamatasan nga siya maoy mopahiluna sa patayng lawas sa isguon.

Naglagiting ang adlaw samtang ang takna nagpadulong nas kaudtuhon. Nagbansiwag sa kahanginan ang mga bandilang pula nga giwarawara karon sa kauban nilang mananagat sa Sigay.

Apan kalit lang nga dunay mipaka nga pusil. Nakita niya nga si Kapitan Duro diay kadto ang nagpabuto, nag-aso-aso pa ang tumoy sa iyang kwarantay singko. Mipabuto na pud kini sa ikaduhang higayon og misyagit, “Lapas unya mo nianang boya, di ba hutdon ta mog patay mga buanga mo!” Gitudlo sa kapitan ang boya nga pininturahan og dalag mga napulo ka dupa gikan sa ilang nahimutangan.

“Atong ilubong si Tasyo, Kap!” syagit ni Konsehal Dulpho ngadto sa kapitan.

“Walay luna ang mga komunista ning isla sa Takubo!”

“Kap, imo intawn ning igsuon.”

“Wa koy igsuong boang!”

Milingi si Konsehal Dulpho ngadto kang Inting, iyahang nawong daw nakulbaan, daw nawad-an sa paglaum.

“Dong Inting, daan ko pa. Mas maayo pang gihatud ta na lang si Tasyo sa hilum.”

Milingi si Inting sa iyang luyo ug tinuod, halos tibuok isla sa Sigay nahakuyog sa prosisyon. Bitbit nila ang mga bandilang pula. Ang uban mihigot og mga panyong puwa sa ilang mga bukton.

“Si kinsa man ninyo ang buot mokuyog nako? Ako ray lukdo anang lungon ni Noy Tasyo. Tiwason nako ni, akoy lubong niya.”

Apan walay mitubag kaniya. Dunay kalisang sa mata sa mga taga Sigay. Ug sa ikatulong higayon, nipabuto na pud sa iyang pusil ang kapitan, hinungdan nga nanagan og balik ang ilang mga kauban paingon ngadto sa Sigay. Ang nagtabang og alsa sa lungon ni Tasyo nangayog pasaylo ni Inting, nga wala silay igong kaisog nga mosupak sa kapitan.

Sagol pungot, sagol sa way sukod nga kaguol ang gibati karon ni Inting samtang nagtan-aw sa iyang mga igsuon sa Sigay nga nagpupanagan balik sa luwas nilang isla. Apan hunahuna niya, unsa bang luwasa kon dinhi ning kapupod-an nila dunay mga mangtas nga susama ni Kapitan Duro. Sa iyang tiilan nahimutang ang lungon ni Noy Tasyo, katunga niini nahumol na sa parat nga tubig sa hunasang diryot na unta mosumpay sa mga kaislahan.

Giligwat niya ang lungon ug gilukdo, mibug-at kini tungod sa tubig nga nakasulod sa kahon, ug mipadayon siya paingon sa baybayon sa Takubo. Dunay gisyagit si Kapitan Duro samtang nagpabuto sa iyang pusil pag-usab. Miapil usab og banghag ang mga tanod niini ug ubang katawhan sa Takubo, apan wala kini

paminawa ni Inting. Katungod ni bisan kinsang Pilipino nga ilubong sa iyang yutang natawhan. Walay gahum si bisan kinsa nga makapugong niini.

Apan sa dihang mihaw-as na siya sa tubig og mitikang sa mamala sa baybayon sa Takubo, kalit nga dunay mibunal og bugsay sa iyang kiliran ug nabuhian man gyud niya ang lungon ni Noy Tasyo. Misunod og sumbag ang usa sa mga tanod niini ug nahagsa si Inting sa balas. Sagol patid, bunal, sumbag ug balikas ang iyang nabatian, nagligid-ligid ang batan-on sa balas, iyang nagkadugong nawng nataptan nas mga puting balas sa Takubo.

“Giingnang ayawg lapas sa boya! Gahi’g ulo!” sulti ni Kapitan Duro nga karon nagbarog sa iyang atubangan. Dunay kusog kaayong bunal og napagngan sa pamuot si Inting.

ANG kasuwaw sa adlaw ang namat-an ni Inting samtang naglawig kini siya sa gamayng sakayan taliwa sa lawud kauban ang lungon ni Noy Tasyo. Makita gyapon niya ang isla sa Takubo ug Sigay sa unahan.

Nakahunahuna siya nga adto na lang niya ihulog si Noy Tasyo didto sa lawud taliwa sa Bohol, Siquijor ug Cebu, ug ang mga balud na lang ang bahala kon hain kini siya ihatud. Gikan sa halayong kagahapon, nadungog niya si Noy Tasyo:

“Kita ka anang mga balud? Daw hatud-kuha’g sugilanon sa mga kabaybayonan ning kapuloan ta? Dayong kawala, dayong tunga. Gani, sa panahon nga mokalma, hain na sila? Mihunong na’g panugilon?”

“Lawma ba ana, Noy Tasyo.”

“Sama kalawm sa giinom ko, dong?”

“Hahaha. Pilosopo gyud ka, noy!”

“Samtang baluron ning kadagatan nga nagpataliwa ning atong kapuloan, way undang usab ang panugilon sa panahon.”

“Unsaon man nimo pagsabot ang unos sa Yolanda, nyor?”

“Mensahe gikan sa kasaysayan. Dakong unos nga misumbalik sa katawhang limtanon.”

“Ang bagyo usa ka matang sa pagpahinumdum?”

“Daw rebolusyon! Daw alsa masa! Pagpukan sa nagpasulabi sa gahum!”

“Yati ka, nyor!”

“Bi, introhi kog G-C-D bi, gi dayon, kaskas!”

“Ok!”

“Ang bayan koy tanging ikaw...Pilipinas kong mahal...” Ug dayong tulo sa luha ni Noy Tasyo.

“Animal mong tanan! Nihilak nas Tasyo, mga buanga mo! Ayaw pahilaka akong idol!”

Midagan si Inting ngadto sa baybayon, mipunit og mga bato og gilabay ngadto sa dagat. Usa, duha, tulo, gihapos niini ang kapin napulo ka bato, daw nakig-gubat sa tanang binuhat ngadto sa kadagatan.

“Taym sa, Dong. Dili ang dagat imong kontra. Ang mamala, Dong. Ang mga aliwas nga namuyo dinhing mga labad og ulo!”

“Aw og mao man gani na, adto tas taga-tuhod, unya atong labayon og bato ang mama’a, ang mga kagwang nga nagdagan-dagan!”

Ug tuod man, didtos taga-tuhod, namunit ang duruha og bato ug dayong hapos og mga bato ngadto sa baybayon.

“Naglukdo mo’g bulbol, mga animala mo! Non-entities!”

Tubig, nahinumdom siya sa gisulti ni Tasyo. Bul-og sa dakong tubig ang mibanlas sa mga kaislahan matag tuig sa ting-bagyo. Tubig usab ang gipasirit sa mga nagsiyaok sa kadalanan sa kaulohan. Tubig usab ang gihikaw sa katawhang giuhaw. Tubig ang naglibot kanato, ni Tasyo pa niadtong buhi pa kini. Tataw pa kaayo sa panumduman ni Inting ang kamingaw sa nawng ni Tasyo samtang nagtan-aw sa iyang payag nga gialirongan sa tubig taliwa sa bakhawan.

Tubig usab ang iparis tas katanlas sa gitagay ta, Noy Tasyo. Nahinumdom siya nga mao ra kini iyang nasulti ni Noy Tasyo.

Samtang naglimas sa tubig si Inting, kalit kining nahapugwat sa dihang nadungog niya ang kagulkol sulod sa lungon ni Tasyo. “Noy?”

Nadungog niyang giubo ang tigulang sulod sa lungon. “Dong! Unsa man ni?”

“Kaingon mi’g patay na ka, Noy! Hulat, abrihan nato!”

Gipasok ni Inting ang tumoy sa bugsay sa gamayng gintang sa takub sa lungon ug giligwat kini niya. Dali-daling migawas si Tasyo sa lungon nga gihutoy pa.

“Yati ra, Dong Inting. Kang kinsa man ning barong akong gisul-ob?”

“Didto bitaw nas imong kaban, Nyor.”

“Aw sa gud diay, nalimot na man ko niini. Mao man diay ni akong giandam para sa akong proklamasyon kaniadto.”

“Unsa nga proklamasyon, Noy?”

“Sus, dong, abtan na tingali’g singkwenta ka eleksyon akong gidaganaan sa una. Taym sa, asa man unta ko nimo dad-on.”

“Taas-taas kaayong istorya, Noy. Sa Takubo man unta ka namo ipalubong kaming taga-Sigay, apan gibalibaran mis imong igsuong kapitan. Gibiyaan ko sa atong kauban ug nakulatahan kos mga bata-bata ni Kap Duro.”

Misiga ang mata ni Tasyo ug miingon, “Dong, sa di pa ko mamatay og balik, bugsay paingon sa Takubo. Karon dayon, Dong Inting.”

Ug tuod man, mibalik sa agi si Inting. Apan pipila lang ka kabkab sa bugsay, dayon nilang kasangad sa piliwng bahin nga naglibot sa Takubo. Naglagiting gihapon ang adlaw karong palisa.

“Lakwon ta na lang, Dong,” sulti ni Tasyo.

Naglakaw ang duha, nagpalak-palak ang linakwan tadlas sa hunasan.

“Asa man ta, Noy?”

“Sunod lang nako, Dong.”

Miderecho si Noy Tasyo paingon sa barangay hall sa Takubo. Misiga ang mga mata sa tanang nakakita nilang duha ni Inting. Sa dihang nakakita ang mga tanod atubangan sa barangay hall ni Tasyo, pwerteng bungkaga sa tapok ug nagkadiin-diin og panagan. Misulod si Tasyo sa opisina sa kapitan ug didto niya hikit-i si Kapitan Duro nga pwerteng lisanga pagkakita niya sa iyang igsuon nga nagtuo siyang patay na.

“Tan-awn tag kinsay mas gamhanan nato bi,” sulti ni Tasyo ngadto ni Duro ug dayong hapos og usa ka toneladang kumo ngadto sa nawng sa iyang igsuon.

Nawingig si Duro ug nahalagpot ang postiso niini. Nagbarag-barag kining midagan

ngadto sa kadalanan sa Takubo ug nahasukamod ngadto sa usa ka planggana sa bolinaw. Nawad-an dayon kini og pamuot.

Migawas si Tasyo sa barangay hall ug gibagat kini ni Inting.

“Noy, naunsa man ka?”

“Kanindot manamilit, dong, nga mabungian nato ang gamhanan!” tubag ni Tasyo ug dayong kahapla ngadto sa yuta.

“Noy!” siyagit ni Inting, apan wala na moginhawa pa si Tasyo, daw nawad-an pud og pulso. Morag tinud-anay na ning patay, ni Inting pa sa kaugalingon. Gialsa niya ang tigulang balik ngadto sa iyang lungon sa sakayan, og mibugsay paingon sa lawud.

MILUTAW makadiyot ang lungon ni Noy Tasyo sa wa pa kini motidlom sa unahan. Sa hinayhinay, misugod og kakusog ang balud, daw nakat-on sa mga pulong ni Noy Tasyo. Daw mismong dagat na karon si Noy Tasyo. Gibaling ang hunahuna ni Inting usa ka higayon kaniadto:

“Di pud ka bation og kamingaw, Noy Tasyo?”

“Usahay, Dong, og makabati kog magtiayon nga nag-away, makatawa na lang ko. Pero kon ako puy bation og kamingaw mora pud og akoy gikataw-an.”

“Kataw-anana gud nang sitwsyona, noy.”

“Ang importante, Dong, makatawa gyapon ka. Hahaha. Duna pud bayay mga relasyon nga samot kang bation og pan-inusara,” ni Noy Tasyo pa.

“Mao ba, Noy?”

“Sama niining relasyon kos atong nasud. Pwera gaba, makamingaw.”

“Unsa diay nang matanga sa pagbati, Noy?”

“Kanang gugma nga dunay sagol kaligutgot, Dong.”

“Ug nganong duna may kaligutgot?”

“Suma, gitanyagan ko na ni og way kinutobang gugma, mora ra ma’g wala.

Walay ayo. Lisud higugmaon ning nasura, Dong.”

SA BESPERS sa wala pa nagsingabot ang hapit gatosan ka sundalo ug pulis alang sa dakong raid nga nahitabo sa Sigay kon diin gipangsikop ang ubay-ubay sa mga taga-isla lakip na si Inting, gibisita sa batan-ong ang balay sa suod niyang higala nga si Noy Tasyo. Naukayan niya ang mga ginunting nga mga pahina sa mga karaang pamantalaan. Didto niya nahibaw-an ang matuod nga pangalan sa tigulang: Vicente B. Racuyal. Midagan kini og makadaghan sa piniliay sa pagka-presidente sa Pilipinas ug matag higayon pud siya nga gideklarar nga nuisance candidate.